

УДК 351.82:631.1

В. А. Голян,

д. е. н., професор, директор, Громадська організація "Європейський аналітичний центр", м. Київ

А. І. Гордійчук,

к. е. н., доцент, Луцький національний технічний університет

Д. М. Шмаров,

аспірант, Луцький національний технічний університет

DOI: 10.32702/2306-6806.2019.3.23

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ КОМПЛЕКСНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА: ПРІОРИТЕТИ ТА МЕХАНІЗМИ УДОСКОНАЛЕННЯ

V. Golyan,

Doctor of Sciences (Economics), Professor, Director, Public Organization "European Analytical Centre", Kyiv

A. Gordiychuk,

Ph.D. in Economics, Associate Professor, Lutsk National Technical University

D. Shmarov,

Postgraduate student, Lutsk National Technical University

INSTITUTIONAL ENVIRONMENT FOR INTEGRATED DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR: PRIORITIES AND IMPROVEMENT MECHANISMS

Виявлено, що в нинішніх умовах має місце таке інституціональне середовище розвитку аграрного сектора, яке створює сприятливі передумови для розширеного відтворення потенціалу великих аграрних формувань та ускладнює роботу середнього та малого аграрного підприємництва, зорієнтованого на виробництво трудомісткої сільськогосподарської продукції та на розвиток тваринництва. Встановлено, що необхідною передумовою комплексного розвитку аграрного сектора є удосконалення інституціонального середовища сільськогосподарського виробництва та переробно-харчового підприємництва. Обґрунтовано, що забезпечення комплексного розвитку аграрного сектора національної економіки дасть можливість подолати сировинну спрямованість експортних поставок сільськогосподарської та продовольчої продукції і збільшити обсяги виробництва продукції з високою доданою вартістю у переробно-харчовому сегменті. Доведено, що повільне переведення діяльності сільськогосподарських товаровиробників на принципи комплексності пов'язане з недосконалістю інституціонального середовища розвитку аграрного сектора в цілому. Встановлено, що першочергового умонтування в інституціональне середовище розвитку сільськогосподарських та переробно-харчових виробництв потребують інститути, які забезпечують диверсифікацію джерел інвестиційного забезпечення проектів підвищення рівня комплексності використання ресурсно-виробничого потенціалу аграрного сектора. Доведено, що в умовах неусталеності ринкових інститутів в агропромислових ланцюгах варто прискорити процес створення сучасних форм організації агропромислового виробництва на основі угод публічно-приватного партнерства, що дасть можливість напряму використати переваги децентралізації влади для розширеного відтворення потенціалу агропромислової сфери територіальних утворень. Встановлено, що вагомим фактором підвищення рівня капіталізації переробно-харчового бізнесу є розбудова індустрії утилізації рослинних та тваринних відходів з метою виробництва цінних кормових добавок та різних видів біологічного палива. Обґрунтовано, що значні резерви зростання рівня комплексності розвитку аграрного сектора національної економіки пов'язані з перепрофілюванням незадіяних виробничих майданчиків переробно-харчових виробництв з метою налагодження виробництва біоетанолу, що підвищить рівень прибутковості суб'єктів агропромислового підприємництва та зміцнить енергетичну самодостатність національної економіки.

It is revealed that in the current conditions there is such an institutional environment for the development of the agricultural sector, which creates favourable conditions for the expanded reproduction of the potential of large agricultural formations and complicates the work of medium and small agricultural enterprises, focused on the production of labour-intensive agricultural products and the development of livestock. It is established that the prerequisite for the integrated development of the agricultural sector is the improvement of the institutional environment of agricultural production and food processing business. It is proved that the provision of integrated development of the agricultural sector of the national economy will overcome the raw material orientation of export of agricultural and food products and increase the production of products with high added

value in the food-processing segment. It is proved that the slow transfer of agricultural activities on the principles of complexity is associated with the imperfection of the institutional environment of the agricultural sector as a whole. It is established that the priority of integration into the institutional environment of development of agricultural and food processing industries need institutions that provide diversification of sources of investment projects to improve the complexity of the use of resource and production potential of the agricultural sector. It is proved that in the conditions of relentless market institutions in the agro-industrial chains should accelerate the process of creating modern forms of organization of agro-industrial production on the basis of public and private partnership agreements, which will make it possible to directly use the advantages of decentralization of power for the expanded reproduction of the potential of the agro-industrial sphere of territorial entities. It is established that a significant factor in increasing the level of capitalization of the food processing business is the development of the industry of utilization of plant and animal waste for the production of valuable feed additives and various types of biological fuel. It is proved that significant reserves of growth of the level of complexity of the development of the agricultural sector of the national economy are associated with the conversion of unused production sites of food processing plants in order to establish the production of bioethanol, which will increase the level of profitability of agricultural businesses and strengthen the energy self-sufficiency of the national economy.

Ключові слова: комплексний розвиток, аграрний сектор, децентралізація, переробно-харчові виробництва, публічно-приватне партнерство, додана вартість.

Key words: integrated development, agricultural sector, decentralization, food processing, public and private partnership, added value.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В аграрному секторі національної економіки в останні роки спостерігаються позитивні тенденції в динаміці обсягів сільськогосподарського виробництва та в динаміці експортних поставок сільськогосподарської та харчової продукції. Однак зростання валових показників не завжди корелює з позитивними структурними та відтворювальними зрушеннями в агропродуктових ланцюгах, що супроводжується виснажливим використанням агроресурсного потенціалу та занепадом сільських територій, які виступають основним ареалом ведення сільськогосподарського виробництва. Одним з найбільш вузьких місць розвитку аграрного сектора національної економіки є низький рівень комплексності використання сільськогосподарської сировини, що призвело до численних системних перегинів у формі гіпертрофованого розвитку експортоорієнтованих видів сільськогосподарського виробництва та подальшого скорочення поголів'я великої рогатої худоби. Комплексний розвиток аграрного сектора в теперішніх умовах може бути забезпечений за умови удосконалення інституціонального середовища сільськогосподарського виробництва та функціонування суб'єктів переробно-харчового підприємництва, що дозволить створити сприятливе інституціональне підґрунтя для нарощення інвестиційних вливань в реалізацію проектів агропромислового спрямування, а також використання перевірених передовою світовою практикою форм та методів фінансово-кредитного та консультативного супроводження діяльності суб'єктів аграрного підприємництва.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

В останні роки активізувалися дослідження вітчизняних вчених, які присвячені удосконаленню інституціонального середовища розвитку аграрного сектора національної економіки, але не достатньою мірою є обґрунтованими цілісні підходи стосовно формування такої моделі інституціонального забезпечення розвитку агропродуктових ланцюгів, яка стимулювала б процеси поглибленої переробки сільськогосподарської сировини і таким чином збільшувала б виробництво продукції з високою доданою вартістю.

Системністю відзначається підхід О. Круковської стосовно удосконалення інституціонального середовища розвитку аграрного сектора національної економіки. Вона переконана, що на передній план виходить інституціональна модернізація економіки, у даному кон-

кретному випадку — аграрної, яка здійснюється реформуванням системи інститутів і відносин, яке може здійснюватись як "зверху", так і "знизу". Модернізація зверху передбачає пропонування державою та створення її інститутами механізмів й інструментів реалізації, підтримки проектів інноваційної діяльності. Модернізація "знизу" — поступова еволюція економічних відносин відповідно до мотивації безпосередніх їх учасників [5].

На переконання О. Анисенко та К. Вакар, для забезпечення оптимістичного сценарію розвитку аграрного сектору економіки країни необхідно проаналізувати стан галузі в цілому і обґрунтувати оптимальні варіанти формування інституціонального середовища в майбутньому. Необхідно змінити інститути рентних та орендних відносин; розвивати інститут підприємництва, саморегулювання та самоуправління в аграрному секторі економіки. Зрештою, значний ступінь невизначеності є бар'єром для укладання довгострокових договорів учасниками інституціонального середовища та лишає їх інвестиційно зацікавленості [1].

Окремі вчені інституціональне середовище розвитку аграрного сектора пов'язують з формуванням інституціональних передумов економічної активності сільського населення. Головною причиною тривалої системної деградації українського села та неефективності державних програм зі стимулювання економічної активності сільського населення, на думку Р.-Д. Кучера, стало протиріччя між існуючим інституціональним середовищем і зміненими формальними організаційно-економічними умовами [6].

Значна увага вітчизняними вченими приділяється ролі держави у формуванні інституціонального середовища розвитку аграрного сектора, оскільки латентний характер багатьох ринкових інститутів вимагає державного втручання для їх зміцнення та адаптації до мінливих умов функціонування аграрних ринків. У цьому контексті Г. Тітаренко стверджує, що держава в умовах кризи повинна допомогти аграрному сектору економіки сформувати дієві інститути розвитку, які мають залучати та підтримувати інвестиції в нові технології, що стимулюють інноваційну активність і сприятимуть прогресивним технологічним зрушенням, об'єднанню грошових, трудових, інформаційних ресурсів [9].

Як правило, у працях українських вчених домінують підходи щодо удосконалення інституціонального середовища окремих сторін діяльності суб'єктів агропромислового підприємництва. У зв'язку з необхідністю залучення інвестицій у модернізацію та реконструкцію ви-

робничо-технічної бази сільськогосподарського виробництва актуалізувалися дослідження, які присвячені формуванню сучасного інституціонального середовища інвестиційної діяльності в аграрному секторі національної економіки.

Успішна інвестиційна діяльність, на думку І. Безп'ятої, можлива за умови створення сприятливого інституціонального середовища, в якому проходять інвестиційні процеси, що формують сукупність всіх факторів макро- та мікросередовищ, які впливають на рішення інвесторів щодо вкладання коштів. Загострення проблем в аграрному секторі економіки значною мірою зумовлене також обмеженістю інвестиційного забезпечення модернізації, реконструкції та технічного переоснащення аграрних підприємств, а також відтворення їх ресурсного потенціалу. Це пов'язано з тим, що надто різним і звуженим є спектр джерел інвестування великих і дрібних сільськогосподарських товаровиробників. Удосконалення інституціонального середовища інвестиційного забезпечення аграрного сектору економіки та диверсифікації джерел інвестування аграрних підприємств потребує нових методологічних підходів з огляду на активізацію євроінтеграційного вектора розвитку нашої країни й загострення цілого ряду економічних та екологічних проблем господарського освоєння ресурсного потенціалу аграрного сектору економіки [2].

Н. Білецька проблеми розширеного відтворення потенціалу аграрного сектору пов'язує з формуванням базових інститутів, зокрема інституту власності. На її думку, формування і перспективи розвитку аграрного ринку мають ґрунтуватися на приватній власності і особистому інтересі. Зміна форм власності й, відповідно, господарювання є основним напрямом аграрної реформи. Затвердивши нові відносини власності, можна перейти до реальної зміни виробничих відносин у сільському господарстві. Також вчена відводить вагому роль державному регулюванню, стверджуючи, що підвищення ролі держави в розвитку економіки може бути ефективним тільки за умови вдосконалення системи державного регулювання, коли економічна аграрна політика матиме адресний і прагматичний характер [3].

На доцільності удосконалення інституту власності зосереджує увагу також О. Назаркевич, переконуючи в тому, що формування ефективного механізму господарювання в аграрному секторі здебільшого залежить від розвитку ринкових інститутів. Слід зазначити, що розвиток сільського підприємництва нерозривно пов'язаний з інститутом власності, завдяки якому в економіці функціонують підприємства різних організаційно-правових форм господарювання [7].

А. Задорожна, обґрунтовуючи доцільність формування інноваційних кластерів як каталізаторів модернізації агропромислової сфери, наголошує на тісному взаємозв'язку інституту підприємництва й інституту власності [4].

Підсумовуючи приведені вище підходи стосовно доцільності формування сучасного інституціонального середовища розвитку аграрного сектору, можна стверджувати, що переважна більшість вчених акцент робить на удосконаленні окремих базових інститутів та інститутів, які сприятимуть створенню сприятливих умов для окремих сторін діяльності суб'єктів агропромислового підприємництва. Однак поза увагою залишається проблема формування інституціонального середовища поглиблення рівня комплексності розвитку окремих сегментів аграрного сектору, що породжує ланцюг еколого-деструктивних, природо-руйнівних та соціально-згубних процесів на сільських територіях.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування пріоритетів та механізмів удосконалення інституціонального середовища комплексного розвитку аграрного сектору національної економіки в умовах посилення євроінтеграцій-

них процесів та поглиблення децентралізації влади і реформи місцевого самоврядування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Існуюче інституціональне середовище розвитку національної економіки сьогодні не забезпечує належних умов для усунення деформаційних проявів у структурі нагромадження та споживання і тому потребує комплексної модернізації. Умонтуванню нових інститутів, як правило, притаманних ринковій економіці мають передувати сприятливі інституціональні передумови, що унеможливають деструктивний вплив імplementованих норм, правил та стереотипів поведінки на усталену систему відносин.

Ті економічні проблеми, які чітко викристалізувалися в умовах загострення кризових явищ, в першу чергу, зумовлені спонтанним та хаотичним імпортом інститутів. Імпорт інститутів має бути зорієнтований на підбір найбільш раціональних форм взаємодії держави і бізнесу. Основним інституціональним промахом попередніх років в економічних перетвореннях стало намагання віддалити державу від безпосередньої участі в діяльності більшості сегментів системи суспільного відтворення, тому й не виявилось контролюючого інституту, що упереджував би різноманітні маніпуляції формальними та неформальними інститутами.

Особливо напружена ситуація склалась у сферах діяльності, де прибуток має рентну основу, що проявляється у привласненні лівової частки рентних доходів великими корпоративними утвореннями. До таких галузей також відноситься і аграрний сектор, структуроутворюючою ланкою котрого виступає сільське господарство, яке функціонує на основі використання сприятливих природно-ресурсних умов розвитку рослинницької та тваринницької галузей.

В останні роки відбулися вагомі структурні зрушення у сільськогосподарському виробництві внаслідок підвищення рівня концентрації виробництва, що дало можливість збільшити обсяги експортоорієнтованої сільськогосподарської продукції та підвищити частку сільського господарства в загальній доданій вартості національної економіки.

Випуск експортоорієнтованої сільськогосподарської продукції став магістральним напрямом розвитку не лише сільського господарства, а й аграрного сектору національної економіки в цілому. Це пов'язано із сприятливою кон'юктурою для українських товаровиробників на світовому ринку сільськогосподарської сировини у зв'язку із загостренням проблеми забезпечення населення планети продовольством та прийняттям нових енергетичних індикаторів, які передбачають суттєве збільшення обсягів енергії, вироблених з відновлювальних джерел.

Якщо порівняти зрушення в структурі українського експорту у 2018 році порівняно з 2001 роком, то спостерігається чітко виражене зростання питомої ваги окремих складових сільськогосподарської та продовольчої продукції (рис. 1 та 2).

Зокрема у 2001 році частка живих тварин, продуктів тваринного походження становила 2,8%, продуктів рослинного походження — 4,3%, жирів та олії тваринного або рослинного походження — 1,4%, готових харчових продуктів — 2,8%. Натомість за 9 місяців 2018 року частка живих тварин, продуктів тваринного походження складала 2,6%, продуктів рослинного походження — 19,2%, жирів та олії тваринного або рослинного походження — 9,3%, готових харчових продуктів — 6,0%.

Тобто спостерігається зростання частки всіх складових сільськогосподарської та продовольчої продукції за винятком живих тварин і продуктів тваринного походження, що стало наслідком гіпертрофованого розвитку експортоорієнтованих видів рослинництва та перманентного скорочення поголів'я великої рогатої худоби.

Структура українського експорту у 2001 році

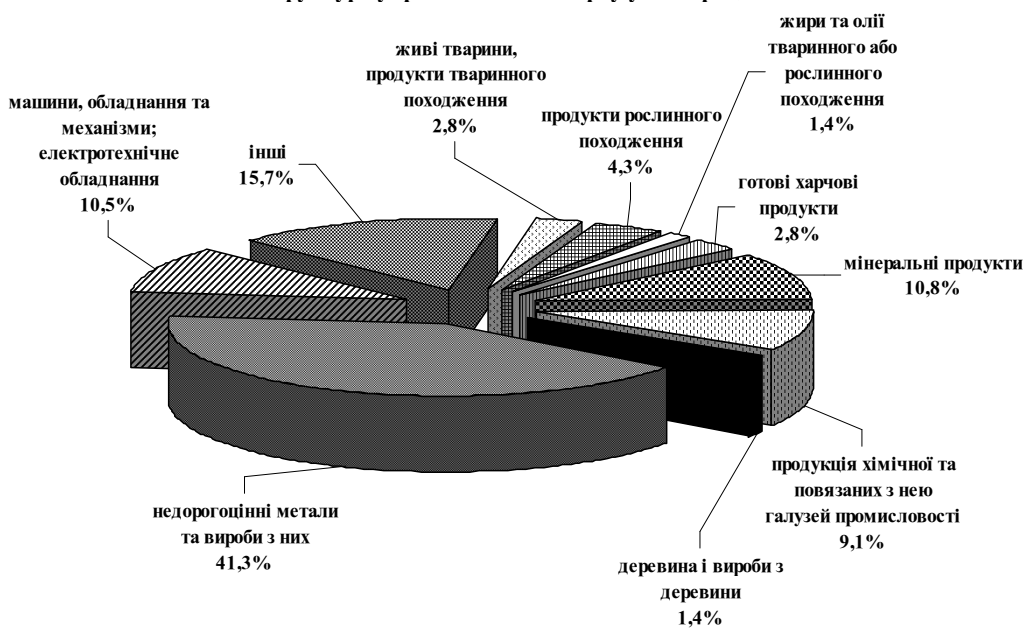

Рис. 1. Структура українського експорту у 2001 році

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

Великою мірою зростання питомої ваги переважної більшості видів сільськогосподарської та продовольчої продукції зумовлено скороченням частки недорогоцінних металів та виробів з них, що стало наслідком загострення політичної ситуації на Сході України.

Тобто підвищення вагомості аграрного сектора для забезпечення макроекономічної стабілізації зумовлено значними зрушеннями в структурі національної економіки і в структурі експорту. Однак відсутність позитивних змін в інституціональному середовищі аграрного сектора дозволила отримати позитивну синергію лише у кількісному вимірі, якісних змін у структурі сільськогосподарського та переробно-харчового виробництва в цілому не відбулося.

Якщо у 2001 році експорт сільськогосподарської та продовольчої продукції становив 1,82 млрд дол., у 2004 — 3,47 млрд дол., у 2008 — 10,82 млрд дол., у 2013 — 17,02 млрд дол., то у 2017 — 17,76 млрд дол. За 9 місяців

2018 року було експортовано сільськогосподарської та продовольчої продукції на суму 12,81 млрд дол. (рис. 3).

Тобто домінуючий тренд розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні — нарощення експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції. Тому й поглиблюються в останні роки структурні перегини в агропродуктових ланцюгах, зокрема відбувається гіпертрофоване нарощення обсягів виробництва продукції рослинництва та продукції птахівництва, але водночас продовжується скорочення поголів'я великої рогатої худоби.

Такі процеси відбуваються значною мірою у зв'язку з наявністю такого інституціонального середовища розвитку аграрного сектора, яке створює сприятливі передумови для розширеного відтворення потенціалу великих аграрних формувань та ускладнює роботу середнього та малого аграрного підприємництва, зорієн-

Структура українського експорту за 9 міс 2018 року

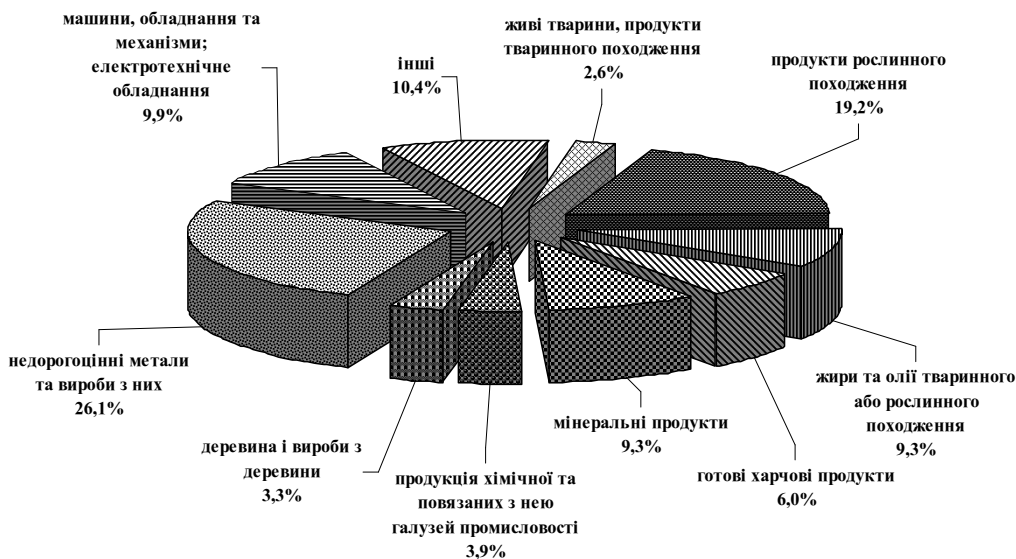

Рис. 2. Структура українського експорту за 9 міс. 2018 року

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

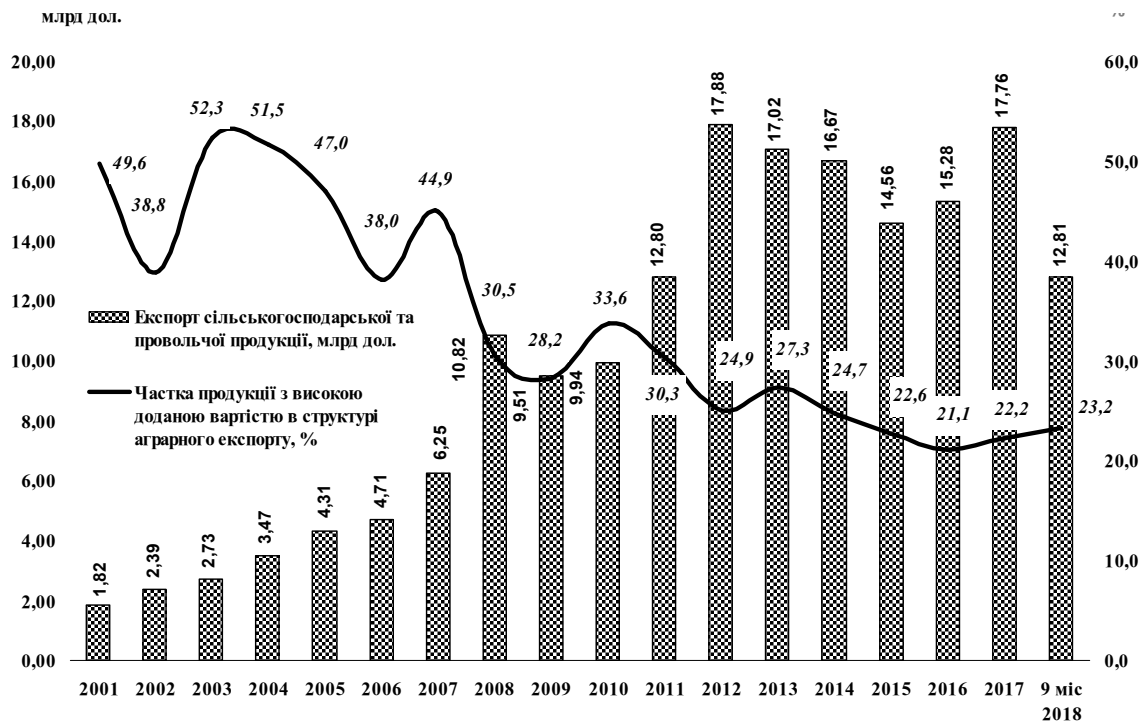

Рис. 3. Експорт сільськогосподарської та продовольчої продукції в Україні

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

тованого на виробництво трудомісткої сільськогосподарської продукції та на розвиток тваринництва. Більше того, воно посилює сировинну спрямованість українського аграрного експорту, оскільки частка сільськогосподарської та продовольчої продукції з високою доданою вартістю, зокрема готових харчових продуктів, в останні роки навіть порівняно з початком 2000-х років суттєво зменшилася.

Зокрема у 2001 році питома вага продукції з високою доданою вартістю у структурі експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції становила 49,6%, у 2004 — 51,5%, у 2008 — 30,5%, у 2013 — 27,3%, а у 2017 — 22,2%. За 9 місяців 2018 року цей показник становив 23,2%. Втрата традиційних ринків готових харчових продуктів на пострадянському просторі ще повною мірою не компенсувалася освоєнням перспективних ринкових ніш далекого зарубіжжя. Переломити ситуацію може умонтування в інституціональне середовище здійснення агропромислового підприємництва таких інституціональних норм, які закладатимуть стимули для підвищення рівня переробки сільськогосподарської сировини, що з часом дозволить усунути надмірну сировинну спрямованість українського аграрного експорту.

Також потребують запровадження нові інституціональні форми організації агропромислового бізнесу з орієнтацією на максимізацію виробництва сільськогосподарської та продовольчої продукції з високою доданою вартістю. В нинішніх умовах неусталеності традиційних ринкових інститутів агропромислового підприємництва такі інституціональні форми організації бізнесової діяльності в АПК мають передбачати вагомий вплив держави на відтворювальні процеси в агропродуктових ланцюгах. Однією з перспективних форм взаємодії держави та бізнесу в аграрній сфері, на переконання Н. Стоянець, є співпраця з розвитку аграрних кластерів, за якої для підприємців на основі спеціалізації та концентрації виробництва, залучення інноваційних розробок науково-дослідних установ, формування замкнених циклів виробництва забезпечується підвищення конкурентоспроможності та прибутковості продукції, а на державному рівні за рахунок облаштування сільських територій із сучасною агросервісною, агро-

промисловою, житловою та культурними зонами (у вигляді агромістечок) досягається стабільний соціально-економічний розвиток регіону [8].

Поряд з новими інституціональними формами організації агропромислового підприємництва, в тому числі через укладання угод публічно-приватного партнерства, необхідно перманентно удосконалювати інституціональне середовище інвестиційного процесу в національному АПК, що забезпечить диверсифікацію джерел, методів та форм інвестиційного забезпечення введення додаткових потужностей в сировинному і особливо у переробному сегментах агропромислової сфери. Нині, на думку І. Безп'ятої, інституціональне середовище інвестиційного забезпечення аграрного сектора економіки формують, з одного боку: сільськогосподарські товаровиробники з відповідними внутрішньогосподарськими структурними підрозділами, менеджерами, спеціалістами, безпосередніми виконавцями виробничо-господарських процесів; жителі сільської місцевості; органи місцевої влади та самоврядування; а з другого — сукупність функціонально повноважних інститутів (правових, наукових, освітніх, інформаційних, фінансово-кредитних, контролюючих, дорадчих тощо). Кожен з цих інститутів має відповідне цільове призначення, соціально-економічну значущість і виступає невід'ємною складовою даної системи [2].

Така специфікація елементів інституціонального середовища розвитку аграрного сектора має бути доповнена інститутами сільськогосподарського дорадництва, які усунуть прояви асиметричності інформації між суб'єктами великого, середнього та малого аграрного підприємництва, що уможливить своєчасний доступ двох останніх суб'єктів до інформації, яка стосується отримання різноманітних форм державної підтримки, можливостей освоєння кредитних ресурсів вітчизняних комерційних банків та міжнародних фінансово-кредитних установ, входження в міжнародні ланцюги доданої вартості. Однією з основних інституціональних пасток розвитку аграрного сектора є нерозвиненість фінансово-кредитної інфраструктури аграрного ринку, що не дає можливості суб'єктам аграрного підприємництва своєчасно поповнювати обігові кошти, забезпечувати належне відтворення активної частини основного капі-

Рис. 4. Виробництво м'яса яловичини та м'яса птиці в Україні

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

талу, фінансувати імplementацію передового іноземного досвіду організації системи внутрішньо-корпоративного менеджменту.

Тобто на часі диверсифікація інституціональних елементів кредитного, страхового та податкового механізмів функціонування аграрного ринку. З метою удосконалення фінансових механізмів, на переконання Н. Білецької, слід здійснити такі заходи: усунення нинішнього диспаритету цін; розробка цільових регіональних програм розвитку; введення системи моніторингу використання бюджетних коштів; удосконалення наявної кредитної інфраструктури, кредитного і розрахункового механізмів; з метою залучення кредитних ресурсів у сільське господарство слід розширити сферу використання фінансового лізингу; розвинути кредитну кооперацію; здійснювати формування системи іпотечного кредиту, де земля виступатиме засобом залучення інвестиційних і кредитних ресурсів; підтримати процес сільськогосподарського страхування [3].

На нашу думку, вагомою складовою заходів по удосконаленню інституціонального середовища розвитку аграрного сектора є розробка механізмів фінансового забезпечення підвищення рівня комплексності сільськогосподарського та переробно-харчового виробництва. Мають отримати належне інституціональне супроводження механізми фінансового (фінансово-кредитного та фіскального) супроводження проектів налагодження виробництв первинної переробки сільськогосподарської сировини на базі малих та середніх суб'єктів аграрного підприємництва, своєчасної утилізації відходів сільськогосподарського та переробно-харчового виробництва з метою виробництва добавок для харчування сільськогосподарських тварин та різних видів біологічного палива.

Комплексний розвиток аграрного сектора напряду пов'язаний з відновленням паритету між рослинницькою та тваринницькою галузями, а також усуненням перегинів між окремими видами тваринництва. Зокрема за період 2001—2017 років чітко прослідковується висхідна тенденція в динаміці виробництва м'яса птиці та спадна тенденція — у виробництві м'яса яловичини (рис. 4).

Такий перегин пов'язаний з тим, що в останні роки держава створила надзвичайно сприятливі інституціо-

нальні умови для введення додаткових потужностей у птахівництві, особливо в частині державної фінансової підтримки великих виробників курятини, а для відновлення докризового поголів'я великої рогатої худоби не забезпечено навіть критично необхідного інституціонального супроводження, в першу чергу у сегменті малих та середніх суб'єктів аграрного бізнесу.

Якщо у 2001 році обсяг виробництва м'яса птиці складав 239 тис. тонн, у 2004 році — 375 тис. тонн, у 2008 році — 794 тис. тонн, у 2013 році — 1168 тис. тонн, то у 2017 році — 1208 тис. тонн. Тобто у 2017 році порівняно з 2001 роком обсяги виробництва м'яса птиці виросли у 5 разів. На певному етапі подолання кризових явищ це виступило вагомим чинником покращення продовольчого забезпечення найбільш вразливих верств населення, але в середньостроковій та довгостроковій перспективі це внесе дисбаланс у структуру споживання якісних та екологічно безпечних харчових продуктів. Натомість занепокоєння викликає спадна тенденція у виробництві м'яса яловичини. Якщо у 2001 році суб'єктами агропромислового підприємництва різних форм власності вироблялося 646 тис. тонн м'яса яловичини, у 2004 році — 562 тис. тонн, у 2008 році — 480 тис. тонн, у 2013 році — 428 тис. тонн, то у 2017 році — 358 тис. тонн.

Це стало причиною відсутності збалансованої системи прямої та непрямої державної фінансової підтримки суб'єктів аграрного підприємництва щодо збільшення поголів'я великої рогатої худоби. В результаті склалася ситуація, коли навіть прибутковим підприємствам стало невигідно нарощувати потенціал великої рогатої худоби.

У короткостроковій перспективі пріоритетними напрямами удосконалення інституціонального середовища розвитку аграрного сектора національного господарства мають виступати:

- створення інноваційних форм аграрного підприємництва на основі реалізації угод публічно-приватного партнерства, які забезпечать консолідацію організаційного потенціалу держави і територіальних громад та виробників сільськогосподарської продукції і повною мірою використовують переваги децентралізації для розширеного відтворення потенціалу сільськогосподарського та переробно-харчового виробництва;

- реальне запровадження інститутів сільськогосподарського дорадництва в систему регулювання розвит-

ку аграрного бізнесу з метою забезпечення належного доступу малих та середніх суб'єктів підприємництва до інформації про можливість отримання прямої та непрямой державної фінансової підтримки, а також можливість залучення інвестиційних ресурсів урядів іноземних держав та міжнародних фінансово-кредитних організацій;

— формування інституціонального інструментарію державної підтримки введення потужностей по переробці сільськогосподарської сировини на базі суб'єктів сільськогосподарського виробництва з метою нарощення обсягів виробництва продукції з високою доданою вартістю і підвищення рівня комплексності використання ресурсно-виробничого потенціалу сільськогосподарських товаровиробників;

— створення спеціальних бюджетних фондів підтримки проектів утилізації рослинних та тваринних відходів у сфері сільськогосподарського та переробно-харчового виробництва для виготовлення цінних кормових добавок та паливних ресурсів з відновних джерел, що сприятиме поглибленню комплексності використання сільськогосподарської сировини та зміцнить енергетичну самодостатність сільськогосподарських товаровиробників та сільських територій;

— інституціональне супроводження репрофілювання незадіяних виробничих майданчиків суб'єктів переробно-харчового підприємництва для налагодження виробництва різних видів біологічного палива, що підвищить рівень капіталізації переробного сегмента АПК та сприятиме досягненню Україною нових енергетичних індикаторів;

— диверсифікація інструментів державної підтримки суб'єктів аграрного підприємництва, які спеціалізуються на органічному та ґрунтозахисному землеробстві, що дасть можливість забезпечити зміцнення конкурентних переваг вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників на конкурентному світовому ринку продовольства і поступово послаблювати еколого-деструктивний та природо-руйнівний вплив агропромислового виробництва на довкілля.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Одним з вузьких місць розвитку вітчизняного аграрного сектора є низький рівень комплексності використання агресурсного потенціалу у зв'язку з посиленням сировинної спрямованості переважної більшості сільськогосподарських виробництв. Домінування пріоритетів нарощення виробництва експортноорієнтованої сільськогосподарської продукції призводить до виведення за межі країни доданої вартості, створення котрої всередині країни підвищило б капіталізацію аграрного бізнесу в цілому та сприяло б створенню значної кількості додаткових робочих місць. За таких умов набуває надзвичайної актуальності проблема удосконалення інституціонального середовища забезпечення комплексного розвитку аграрного сектора, при якому поступово послаблюватиметься сировинна орієнтація експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції, створюватимуться сучасні мобільні переробно-харчові виробництва та підвищуватиметься ефективність утилізації тваринних та рослинних відходів.

Пріоритетними напрямками удосконалення інституціонального середовища розвитку аграрного сектора у короткостроковій перспективі мають виступити: запровадження сучасних інституціональних форм інтеграції сировинного та переробно-харчового сегментів національного АПК; диверсифікація інструментів стимулювання процесів екологізації сільськогосподарського виробництва та утилізації тваринних і рослинних відходів; бюджетна підтримка репрофілювання незадіяних виробничих майданчиків переробно-харчових виробництв з метою розбудови вітчизняної індустрії виробництва біоетанолу; реальна імплементація інститутів

сільськогосподарського дорадництва для подолання інформаційної асиметрії для різних категорій сільськогосподарських товаровиробників, в першу чергу в частині відродження тваринницької галузі та первинної переробки сільськогосподарської сировини.

Література:

1. Анисенко О.В., Вакар К.В. Розвиток аграрного сектора економіки України в умовах інституційних змін. *Агросвіт*. — 2018. — № 9. — С. 27—32.
2. Безп'ята І.В. Інституціональне забезпечення залучення інвестицій в аграрний сектор економіки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Економіка і менеджмент. — 2015. — № 11. — С. 59—63.
3. Білецька Н. Інституційні аспекти розвитку аграрного сектора України. *Вісник Львів. ун-ту*. Серія екон. — 2010. — № 43. — С. 64—69.
4. Задорожна Л.М. Оцінка стану інституційного забезпечення розвитку ринку інновацій в аграрній сфері. *Молодий вчений*. — 2015. — № 7 (22). — С. 70—75.
5. Круковська О.В. Інституціональні засади інноваційного розвитку аграрної сфери економіки. *Таврійський науковий вісник*. — 2013. — № 86. — С. 166—172.
6. Кучер Р.-Д.А. Розвиток інституційного забезпечення сільських територій. Соц.-ек. проблеми сучас. періоду України. — 2013. — № 6 (104). — С. 299—305.
7. Назаркевич О.Б. Інституційне забезпечення розвитку малого аграрного підприємництва в Україні. *Вісник Львівської комерційної академії*. Серія економічна. — 2013. — № 43. — С. 61—65.
8. Стоянець Н.В. Інституційні пастки та їх вплив на сталий розвиток аграрного сектора економіки України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. — 2018. — № 17. — С. 92—96.
9. Титаренко Г.Б. Інституціональне забезпечення системи державного регулювання інноваційного розвитку АПК. *Економіка АПК*. — 2015. — № 8. — С. 78—82.

References:

1. Anisenko, O.V. Vakar, K.V. (2018), "Development of the agricultural sector of Ukraine in the context of institutional changes", *Ahrosvit*, vol. 9, pp. 27—32.
2. Bezpyata, I.V. (2015), Institutional support for investment in the agricultural sector. *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu, Seriya: Ekonomika i menedzhment*, vol. 11, pp. 59—63.
3. Bilets'ka, N. (2010), Institutional aspects of the development of the agricultural sector of Ukraine, *Visnyk Lvivskoho Universytetu, Seriya ekonomika*, vol. 43, pp. 64—69.
4. Zadorozhna, L.M. (2015), Assessment of the state of institutional support for the development of the innovation market in the agricultural sector, *Molodyi vchenyy*, vol. 7 (22), pp. 70—75.
5. Krukov'ska, O.V. (2013), Institutional foundations of innovative development of the agricultural sector of the economy, *Tavriyskiy naukovyy visnyk*, vol. 86, pp. 166—172.
6. Kucher, R.-D.A. (2013), Development of institutional support for rural areas. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*, vol. 6 (104), pp. 299—305.
7. Nazarkevych, O.B. (2013), Institutional support for the development of small agricultural enterprises in Ukraine. *Visnyk Lvivskoyi komertsyynoyi akademii, Seria ekonomichna*, vol. 43, pp. 61—65.
8. Stoyanets', N.V. (2018), Institutional traps and their impact on the sustainable development of the agricultural sector of Ukraine, *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 17, pp. 92—96.
9. Titarenko, H.B. (2015) Institutional support of the system of state regulation of innovative development of agriculture, *Ekonomika APK*, vol. 8, pp. 78—82.

Стаття надійшла до редакції 29.01.2019 р.